

PÄIJÄT-HÄMEEN LASTEN JA NUORTEN NEUROPSYKIATRINEN HOITOKETJU

Neuropsykiatriset häiriöt (ADHD, ADD, Autismin kirjo)

Vastuuhenkilöt

Häiriöiden, oireiden ja
kuntoutuksen määritelmä

Perustason tutkimukset,
hoito ja kuntoutuksen
ydinasiat sekä
keskeiset toimijat

Kaikkia ikäryhmiä koskevat kuntouttavat
ja kehitystä tukevat palvelut

Aiheet erikoissairaanhoidon
lähettämiseen ja lähetteen
rakenne

Erikoissairaanhoidon
tutkimukset ja hoito

Jatkohoito perustasolla

Linkit ja lähdeviitteet
Päivitys

Versio 21.09.2016

PÄIJÄT-HÄMEEN LASTEN JA NUORTEN NEUROPSYKIATRINEN HOITOKETJU

Alle kouluikäiset, alakouluikäiset, nuorisoikäiset 13-17 v

Työryhmä

Hoitoketjutyön lähtökohdat ja tavoitteet

- 1. Neuropsykiatristen häiriöiden, oireiden ja kuntoutuksen määritelmä**
 - 1.1 Mitä kuntoutus ja tukitoimet ovat
 - 1.2 Hoidon ja kuntoutuksen porrastaminen ja koordinointi
- 2. Tutkimukset, hoito ja kuntoutus**
 - 2.1 Alle kouluikäiset
 - 2.2 Alakouluikäiset
 - 2.3 Nuorisoikäiset (13-17 –vuotiaat)
- 3. Kaikkia ikäryhmiä koskevat kuntouttavat ja kehitystä tukevat palvelut**
 - 3.1 Kuntoutuksen ydinasiat
 - 3.2 Ryhmäkuntoutukset
 - 3.3 Neuropsykiatrinen valmennus
 - 3.4 Neuropsykologinen kuntoutus
 - 3.5 Sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut
 - 3.5.1 Perhetyö
 - 3.5.2 Perheneuvola
 - 3.5.3 Lapsiperheiden kotipalvelu
 - 3.6 Lastensuojelu
 - 3.7 Vammaispalvelut
 - 3.8 Tukitoimet esi- ja perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa
 - 3.9 Sopeutumisvalmennus
 - 3.10 Kuntoutusohjaus
 - 3.11 Etevan palvelut
 - 3.12 Järjestöt ja yhdistykset
- 4. Erikoissairaanhoito**
 - 4.1 Erikoissairaanhoidon tehtävät
 - 4.2 Aiheet erikoissairaanhoitoon lähettämiseen
 - 4.3 Lähetteen rakenne
- 5. Työryhmän kehittämisehdotukset**
- 6. Suunnitelma päivityksestä**

Linkit ja lähdeviitteet

Vinkkejä tukitoimien suunnitteluun kotona ja päiväkodissa/koulussa

TYÖRYHMÄ

Pirjo Sipiläinen, ylilääkäri, PHKS, nuorisopsykiatria, puheenjohtaja

Maarit Erola, osastonhoitaja, PHKS, nuorisopsykiatria, sihteeri

Vesa Lappalainen, vs. osastonhoitaja, PHKS, nuorisopsykiatria, sihteeri

Sirpa Ernvall, hyvinvointipäällikkö, Oiva

Heidi Forsell, sosiaaliohjaaja, Oiva

Jaana Hahl-Viljanen, toimintaterapeutti, PHKS, nuorisopsykiatria

Pia Hirviniemi, toimintaterapeutti, Heinola

Tiina Hyytiäinen, psykologi, Oiva

Kaarina Kaikkonen, kouluterveydenhoitaja, Aava

Noora Kallioinen, erityisopettaja, Aava

Minna Karjalainen, psykologi, PHKS, lastenpsykiatria

Helena Kaski, kuntoutusohjaaja, PHKS, lasten ja nuorten neurologia

Hanna-Leena Keskitalo, psykologi, Eteva

Päivi Kilpinen-Loisa, apulaisylilääkäri, Lahti

Eija Kinnunen, palvelupäällikkö, Lahti

Marja Koivisto, hyvinvointipäällikkö, Oiva

Anu Kujala, neuropsykologian erikoispsykologi, PHKS, lasten ja nuorten neurologia

Sari Lahti, lastensuojelupäällikkö, Oiva

Nina Lehtinen, varhaiskasvatuksen erityisopettaja, Heinola

Annika Liimatainen, psykologi, PHKS, nuorisopsykiatria

Päivi Mykrä, johtava sosiaalityöntekijä, Lahti

Mirka Nortta, toimintaterapeutti, Lahti

Marja Okker, ylilääkäri, PHKS, lastenpsykiatria

Jani Penttilä, nuorisopsykiatri, Lahti

Paula Pyykkönen, terveydenhoitaja, Oiva

Katja Raita, sosiaalipäällikkö, Aava

Teemu Rissanen, erikoislääkäri, PHKS, nuorisopsykiatria

Sinikka Ruokoselkä-Palonen, johtava sosiaalityöntekijä, Aava

Tanja Ruuttula, koulupsykologi, Heinola

Johanna Saastamoinen, erityisopetuksen suunnittelija, Lahti

Elina Salmijärvi, asiakasprosessivastaava, Eteva

Päivi Salonen, lääkäri, Oiva

Eeva Sinkkonen, kuntoutusohjaaja, PHKS, lastenpsykiatria

Anna-Kaisa Suomela, kouluterveydenhoitaja, Oiva

Heli Sätälä, ylilääkäri, PHKS, lasten ja nuorten neurologia

Helena Terävä, erikoislääkäri, Päijät-Hämeen perheneuvola

Hannele Tommo-Kuosmanen, koulupsykologi, Lahti

Niina Turku, psykologi, Päijät-Hämeen perheneuvola

Hoitoketjutyön lähtökohdat ja tavoitteet

Lasten ja nuorten neuropsykiatrisen hoitoketjun lähtökohtana oli selkeä tarve neuropsykiatristen häiriöiden varhaisesta tunnistamisesta, kuntoutuksesta ja hoidosta Päijät-Hämeen alueella. Jo olemassa olevan hyvän yhteistyön pohjalta onnistuttiin kokoamaan vuoden 2014 alussa sekä ammatillisesti laaja että alueellisesti edustava hoitoketjutyöryhmä.

Työryhmän tehtävänä oli selkiyttää neuropsykiatristen häiriöiden määritelmää sekä eri ikäryhmissä tapahtuvaa varhaista tunnistamista, kuntoutusta, tukitoimia ja hoitoa. Työryhmän tehtävänä oli myös määrittää näiden toimenpiteiden toteuttamiseen ja koordinointiin liittyvät vastuut alueellamme.

Hoitoketjutyön tavoitteena oli vahvistaa neuropsykiatrisista häiriöistä kärsivien lasten, nuorten ja heidän vanhempiensa varhaista tukea ja kuntoutusta sekä heidän kanssaan toimivien ammattilaisten tietoja ja taitoja. Työn tavoitteena oli myös selkiyttää palvelujärjestelmän kokonaisuutta, hoidon porrastusta ja eri toimijoiden vastuun jakoa hoitoketjussa. Työryhmän tavoitteena oli myös antaa konkreettisia kehittämissuhteita.

Lasten ja nuorten neuropsykiatrisen hoitoketjun kuvaus on laaja ja kattava. Hoitoketjun näkyvyyden ja käytettävyyden varmistamiseksi siitä tehdään myös Terveysporttiin sopiva lyhennetty versio.

Hoitoketju lähtee valmistuttuaan arvioitavaksi perus- ja erikoistason toimijoille, joiden toivotaan ottavan siihen kantaa ja ehdottavan parannuksia. Hoitoketjutyö on jatkuvaa kehittämistä, joka perustuu yhteiseen suunnitteluun ja tekemiseen, rohkeaan arviointiin ja tarvittaessa uusiin ratkaisuihin.

Risto Raivio

Perusterveydenhuollon yksikön johtaja, ylilääkäri
Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymä

1. NEUROPSYKIATRISTEN HÄIRIÖIDEN, OIREIDEN JA KUNTOUTUKSEN MÄÄRITELMÄ

Neuropsykiatrisella häiriöllä tai oireella tarkoitetaan neurobiologiselta pohjalta syntyviä psykiatrisia tai käytöksen häiriöitä. Neuropsykiatrinen häiriö tai oire on erotettava neuropsykiatrisesta diagnoosista, johon lapsuus- ja nuoruusiässä luetaan mm. ADHD, autismikirjon häiriöt ja Touretten oireyhtymä. Diagnooseja, joihin saattaa liittyä neuropsykiatrisia oireita, ovat mm. älyllinen kehitysvamma, ymmärtämisen puolelle painottuva kielellinen erityisvaikeus ja useat neurologiset sairaudet (epilepsia, CP-vamma, osa lihastaudeista ja aistivammoista).

”Neuropsykiatrian perustana on käsitys mielen ja aivojen erottamattomuudesta. Tietoisuus, persoonallisuus, emootiot, kognitio ja ruumiillisuus muodostavat kokonaisuuden, jonka häiriintyminen näkyy psykiatrisina oireina tai käyttäytymisen haitallisina muutoksina. Neuropsykiatria pyrkii löytämään, selittämään ja hoitamaan niitä keskushermoston häiriöitä, jotka välittävät näitä muutoksia. Aivosairauksien jakaminen »neurologisiin» ja »psykiatrisiin» on aivojen näkökulmasta keinotekoista. Motoriikkaa, emootioita ja kognitiota säätelevät rakenteet ovat anatomisesti ja toiminnallisesti hyvin lähellä toisiaan tai toisistaan erottamattomia... Neuropsykiatria on pikemminkin tapa tarkastella neurologisia ja psykiatrisia sairauksia kuin joukko tiettyjä sairaustiloja.” (Risto Vataja ja Jyrki Korkeila. Mitä on neuropsykiatria? Duodecim 2007;123:1199–1200.)

Neuropsykiatrista tutkimusta, hoitoa tai kuntoutusta vaativia oireita ovat moninaiset kontakti- ja sosiaalisen vuorovaikutuksen ongelmat, jotka voivat näyttäytyä psyykkisinä tiloina kuten alisuoriutumisena, kehityksen pysähtymisenä, käytöshäiriöinä, ahdistuneisuutena, itsetuhoisuutena, vetäytymisenä/kotiin jäämisenä, masennuksena, somatisointina ja psykoosioireina. On tärkeää erottaa, onko psyykkisen oireen pohjalla reaktio neuropsykiatrisen häiriön vuoksi vai itsenäinen oire.

Lapsella, nuorella ja aikuisella voi olla neuropsykiatrisia oireita ja käyttäytymisen piirteitä ilman että hänellä on diagnosoitavissa oleva neuropsykiatrinen häiriö. Tärkeää on, että tukitoimet käynnistyvät mahdollisimman pian oireiden havaitsemisen jälkeen. Diagnoosiin takertuminen ei saa olla itseisarvo kuntoutuksessa ja hoidossa, mutta lääkinnällisen hoidon, kuntoutuksen ja tuen saamiseksi diagnoosi saattaa olla välttämätön.

1.1 Mitä kuntoutus ja tukitoimet ovat?

Kuntoutus suunnitellaan yksilöllisesti, lapsen tarpeet huomioiden. Arkielämän tulisi sisältää kasvatuksellista kuntoutusta, johon tarvittavat terapiat nivoutuvat. Terapia on tuloksellisinta, jos se voidaan toteuttaa lapsen arkiympäristössä - kotona, päiväkodissa tai koulussa - yhteistyössä vanhempien ja muiden läheisten ihmisten kanssa.

Kuntoutus on kaikkea mikä tukee lapsen kehitystä ja edistää lapsen kykyä toimia ikä- ja kehitystaso huomioiden hänen omassa ympäristössään. Kuntoutuksella voidaan pyrkiä kehittämään mm. kommunikaatiota, vuorovaikutus- ja sosiaalisia taitoja, tunteiden tunnistamista, aistimusten säätelyä, toiminnanohjausta ja oman kehon hahmottamista (Moilanen ym. 2012).

Neuropsykiatristen oireiden kuntoutuksessa ja hoidossa on yhteisiä periaatteita, joiden räätälöiminen lapsen/nuorten ja perheen tilanteeseen sopivaksi on tarpeellista. Kuntoutus ei siis määräydy puhtaasti diagnoosilähtöisesti, vaan yksilöllisten oireiden ja tarpeiden kautta.

Vanhempien ja myöhemmin nuoren itsensä neuvonta ja ohjaus (psykoedukaatio) on tärkeää. Psykososiaalisia hoitomuotoja (www.kaypahoito.fi) toteutetaan koko lapsuuden ja nuoruuden. Näitä ovat esim. itsesäätelyn ja toiminnanohjaamisen sekä sosiaalisten taitojen tukeminen lapsen omassa toimintaympäristössä. Lapsi/nuori hyötyy yleensä mm. visuaalisista apukeinoista, muistuttimista, palkkiojärjestelmistä ja positiivisesta välittömästä käyttäytymisen palautteesta.

Lääkehoito (mm. tarkkaavuushäiriössä psykostimulanttilääkitys) on osalla lapsista/nuorista tarpeen tukemaan ei-lääkkeellisten kuntoutustoimien hyödyttävyyttä. Lapsi voi yksilökuntoutuksena tarvita erityisvaikeuksistaan riippuen esim. musiikki-, puhe- ja/tai toimintaterapiaa. Kouluiässä voivat lisäksi tulla kyseeseen neuropsykologinen kuntoutus ja neuropsykiatrinen valmennus.

Joillekin lapsille psykoterapia voi olla toimiva kuntoutusmuoto. Päiväkodissa ovat käytössä varhaiskasvatuksen ja erityisen tuen menetelmät sekä esiopetuksessa ja koulussa oppilashuolto ja kolmiportainen tuki. Kautta lapsuuden lapsen ja perheen tukena ovat kuntoutusohjaus, sopeutumisvalmennus, vammaispalvelulain mukaiset palvelut, sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut (esim. kasvatus- ja perheneuvonta, tukihenkilöt ja -perheet ja kotipalvelu) sekä vertaistukitoiminta (järjestöt ja yhdistykset).

1.2 Hoidon ja kuntoutuksen porrastaminen ja koordinointi

Perustason palvelut

Perustasolla tarkoitetaan sekä perusterveydenhuollon palveluita, että kaikkia lapsia ja nuoria koskevaa varhaiskasvatusta, perusopetusta, oppilashuoltoa ja sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita

Perustason tehtävät:

- Lapsen tai nuoren kehityksellisten pulmien ja neuropsykiatristen oireiden tunnistaminen varhaisessa vaiheessa, usein jo ennen kouluikää
- Ohjaus tarvittaessa perusterveydenhuollon tai oppilashuollon selvittelyihin
- Lapsen tai nuoren ja hänen perheensä palvelutarpeen kartoitus
- Suunnitelma tukitoimista, niiden käynnistäminen ja seuranta, moniammatillinen yhteistyö
- Perusterveydenhuollossa oireiden vaikeusasteen arviointi, kuntoutusten käynnistäminen ja tarvittaessa erikoissairaanhoidon konsultointi tai lähettäminen erikoissairaanhoidon
- Mahdollisen lääkehoidon seuranta

Lievissä ja keskivaikeissa tilanteissa tutkimukset ja kuntoutus toteutuu perusterveydenhuollossa.

Vaikea-asteisten häiriöiden tutkimus, diagnosointi ja kuntoutuksen suunnittelu toteutuu erikoissairaanhoidossa (ks. aiheet erikoissairaanhoidon lähettämiseen).

Lasten ja nuorten kuntoutustyöryhmän (tai vastaava moniammatillinen työryhmä) tulisi olla poikkihallinnollisesti verkostoitunut asiantuntijatyöryhmä, joka toimisi tukena oman alueensa lasten hoitoon, tutkimukseen ja kuntoutukseen liittyvissä asioissa. Kuntoutustyöryhmä seuraa ja suunnittelee, miten alueen lasten kuntoutukseen ja tukitoimiin liittyvät asiat toteutuvat. Työryhmä koordinoi tutkimusten kulkua niin, että tutkimukset suunnitellaan ja järjestetään tarkoituksenmukaisesti ja oikea-aikaisesti. Tarvittaessa työryhmä laatii lapsikohtaisen kuntoutussuunnitelman sekä arvioi ja seuraa sen toteutumista. Työryhmää voidaan myös konsultoida. Kuntoutustyöryhmä toimii lisäksi koordinoijana perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon välillä. Tällä hetkellä lasten kuntoutustyöryhmän toiminta kohdistuu pääosin alle kouluikäisiin. Jatkossa kuntoutustyöryhmän toimintaa tulisi kohdistaa myös koulu- ja nuorisoikäisiin.

Kuntoutustyöryhmän tietojen yhteen kokoaminen ryhmässä helpottaa sekä vanhempia että työntekijöitä - voidaan keskittyä eri ympäristöissä toistuviin ja olennaisiin asioihin. Ryhmässä pohditaan esimerkiksi erikoissairaanhoidon lähettämistä ja eri alojen edustajien tiedot tulevat paremmin lääkärin käyttöön, jolloin lääkärin on helpompi arvioida kokonaisuutta. Tämä on myös kuntoutuksen suunnittelussa tärkeää - voidaan pohtia mikä on ensisijaista, mihin perheen, lapsen ja työntekijöiden voimavarat suunnataan ensin. Kuntouttajat saavat lisätietoa lapsesta muilta kuntouttajilta, ja vältetään päällekkäisyyttä ja perheen liiallista kuormittamista.

2. TUTKIMUKSET, HOITO JA KUNTOUTUS IKÄRYHMITÄIN

2.1 Alle kouluikäiset

Alle kouluikäisellä iso osa neuropsykiatrista kuntoutusta toteutuu vanhemman ja muiden lapsen arjessa mukana olevien aikuisten kautta. Tärkeää on vuorovaikutuksessa tapahtuva tunne-elämän, oman toiminnan ja käyttäytymisen säätelyn harjoittelu. Vanhempien ja muiden aikuisten on tärkeä saada tarvittaessa tukea itselleen, jotta he kykenisivät toteuttamaan riittävällä tavalla kuntoutuksen tavoitteita arjessa.

Kontaktin ja vuorovaikutuksen ja/tai kielellisen kehityksen pulmissa kuntoutukselle hyvän pohjan luo vanhemman ja lapsen välinen riittävän kohtaava ja emotionaalisesti ja kielellisesti soinnutettu vuorovaikutus. Tarvittaessa kuntoutus voi lähteä vuorovaikutuksen ja kohtaamisen tukemisesta, syventämisestä ja rikastuttamisesta.

Rinnalla kulkevat yksilökuntoutukset sekä kodin ja päiväkodin toteuttaman ympäristön muokkaamisen, käyttäytymishoidon ja muiden erityisten menetelmien kokonaisuus. Yksilökuntoutusten onnistumista edesauttaa se, että koti ja päivähoito toimivat kuntoutussuunnitelman mukaan samaan suuntaan.

Jos lapsella on vauva/leikki-iässä poikkeavaa, ikätasolle epätyypillistä käyttäytymistä, uhmakkuutta, kontaktihäiriön piirteitä, tarkkaavaisuuden pulmaa, pulmia sosiaalisissa suhteissa tai leikissä ja/tai poikkeavaa reagoitua ympäristöstä/kehosta tuleviin aistimuksiin, lapsi tulee ohjata neuvolasta tarkempiin selvittelyihin ja tuen piiriin.

Hoitopolun rakenne alle kouluikäiset	Toimenpiteet	Tukitoimet (hoito, kuntoutus, arjen tuki, vanhemmuuden/ perheen tuki)
<p>Kotona, neuvolassa ja päivähoidossa tehdyt havainnot</p> <p><u>Vauva- ja taaperoiässä:</u> esim. motorinen hyper- tai hypoaktiivisuus, oireita syömisessä, nukkumisessa, aistisäätelystä, kontaktissa, vuorovaikutuksessa, kommunikaatiossa.</p> <p><u>Leikki-ikäisellä</u> on pulmia arjessa esim. arkitoiminnoissa, vuorovaikutustilanteissa, kaverisuhteissa, leikki-taidoissa, omatoimisuudessa, siirtymä- ja ryhmätilanteissa, itsesäätelystä. Aistisäätelyn ongelmia.</p> <p>Oireet heikentävät lapsen toimintakykyä.</p>	<p>Neuvola: Asetuksen mukaiset <u>terveystarkastukset</u></p> <p>Päivähoito ja varhaiskasvatus: Havainnoista keskustellaan vanhempien kanssa ja suunnitellaan tukitoimet. Kirjaukset varhaiskasvatussuunnitelmaan ja esiopetusikäisellä lapsen oppimissuunnitelmaan tai tuen pedagogisiin asiakirjoihin. Ohjaus tai yhteydenotto esim. neuvolaan tai erityistyöntekijöihin tutkimusten ja tukitoimien tarpeen arvioimiseksi.</p> <p>Perheneuvolassa voidaan arvioida ja tutkia lasta, vanhemmuutta ja perhettä. Perheneuvolaan voi hakeutua ilman lähetettä.</p>	<p>Kuntouttavat tukitoimet lapsen arjessa kotona ja päivähoidossa aloitetaan välittömästi, kun tarvetta tuelle havaitaan.</p> <p>Keskustellaan arjen sujumisesta kotona, elämäntilanteesta ja vanhempien tuen tarpeesta.</p>
<p>Ensivaiheen arviointi ja tukitoimet</p>	<p>Neuvolalla ja päivähoitolla mahdollisuus konsultoida perusterveydenhuollon erityistyöntekijöitä kuten psykologia, puheterapeutteja, toimintaterapeutteja tai fysioterapeutteja.</p> <p>Erytyislastentarhanopettaja (elto) tukee päivähoitoa lapsen kuntoutuksen suunnittelussa. Esiopetusikäisen kohdalla kolmiportaisen tuen hyödyntäminen: Yleinen tuki, tehostettu tuki, erityinen tuki.</p>	
<p>Moniammatillinen arviointi ja suunnittelu</p>	<p>Lasten kuntoutustyöryhmässä, neuvolatiimissä tai esiopetuksen monialaisessa asiantuntijaryhmässä tehdään suunnitelma (kuntoutussuunnitelma) tarvittavista tutkimuksista ja kuntoutuksesta perustasolla sekä vanhempien tarvitsemasta tuesta ja ohjauksesta. Järjestetään moniammatillinen verkostopalaveri</p>	<p>Sosiaalitoimessa tehdään yhteydenoton perusteella yhdessä lapsen ja perheen kanssa palvelutarpeen arviointi sosiaalihoitolain mukaisista palveluista (esim. lapsiperheiden kotipalvelu, ehkäisevä perhetyö, vertaistukiryhmät, tukiperhe, tukihenkilö).</p>

	lapsen asioissa esim. päiväkodissa.	Perheneuvolassa voidaan arvioida ja tutkia lasta, vanhemmuutta ja perhettä. Perheneuvolaan voi hakeutua ilman lähetettä. Tarvittaessa perheneuvolaan voi myös konsultoida (ma-to klo 11-12, p. (03) 818 3700).
Perustason tutkimukset	Lääkäri ja terveydenhoitaja: Somaattinen tutkimus ja neurologinen status. Tarpeen mukaan erityistyöntekijöiden (psykologi, puhe-terapeutti, toimintaterapeutti, fysioterapeutti) tutkimus/arviointi, sekä ohjausta ja tukea kotiin sekä päivähoitoon. Perheneuvolassa voidaan tehdä psykologin tutkimuksia, vanhemmuuden arviointia ja perhetutkimuksia.	
Erikoissairaanhoidon konsultointi	Lastenpsykiatria: <i>Konsultaatio-, terapia-, kuntoutustiimin</i> - psykologin puhelinaika to klo 12-13 - kuntoutusohjaajan puhelinaika terapia-asioissa ma klo 12-13 - puhelut toimistosihteerin (p: 03 819 2825) kautta. <i>Pikkulapsitiimi</i> (0-3-vuotiaat ja raskaana olevat) ti klo 10-11 toimistosihteerin kautta Lasten ja nuorten neurologia: Mahdollisuus konsultoida puhelimitse/sihteerin (p: 044 719 5711).	
Erikoissairaanhoidon lähetteet	Lääkäri tekee lähetteen erikoissairaanhoidon hoidonporrastuksen mukaisesti joko lastenpsykiatrilalle tai lasten ja nuorten neurologialle.	
Erikoissairaanhoidon tehtävät	Tutkimusten täydentäminen ja erotusdiagnostiikka, vaikeasteisten häiriöiden diagnostiikka, sekä kuntoutuksen suunnittelu ja hoidon porrastuksen mukainen seuranta, lääkehoidon aloitus, verkostoyhteistyö	Kuntoutusohjaus, ryhmät, lääkehoito, tukikäynnit, terapiat erikoissairaanhoidon tarvitseville lapsille, verkostopalaverit tutkimuksen aikana/jälkeen

Jatkohoito perustasolla	Kuntoutussuunnitelman mukaiset tukitoimet kotona ja päivähoitossa.	Verkostopalaveri siirtovaiheessa erikois-sairaanhoidosta perustasolle
Tiedonsiirto lapsen siirtyessä päivähoitosta esiopetukseen ja esiopetuksesta kouluun	Tarvittavan kolmiportaisen tuen tiedonsiirto yhteistyössä huoltajan ja erityistyöntekijöiden kanssa tuen järjestämiseksi esiopetukseen ja kouluun.	

2.2 Alakouluikäiset

Hoidon painopiste muuttuu vähitellen aikuisten kautta tapahtuvasta ohjauksesta lapsen valmiuksien vahvistamiseen. Kouluikässä tulee kiinnittää erityisesti huomiota sosiaalisten taitojen kehityksen tukemiseen sekä suhteessa ikätovereihin (kaverisuhteet, ryhmät) että aikuisiin ja auktoriteetteihin. Myös itsestä huolehtimisen harjoittelu on tärkeää murrosikää lähestyttäessä. Toiminnanohjaamisen tukeminen päivittäisissä askareissa ja koulutyössä voi toteutua esim. listojen ja palkkiojärjestelmien avulla.

Hoitopolun rakenne alakouluikäiset	Toimenpiteet	Tukitoimet (hoito, kuntoutus, arjen tuki, vanhemmuuden/ perheen tuki)
Kotona ja koulussa tehdyt havainnot Itsesäätely Keskittyminen Oman toiminnan ohjaus Sosiaaliset taidot	Puheeksiotto oppilaan ja vanhempien kanssa	Kodin ja koulun yhteistyö
Ensivaiheen arviointi ja tukitoimet	Opetus Kouluterveydenhuolto Asetuksen mukaiset <u>terveystarkastukset</u> Koulupsykologi ja -kuraattori	Yleinen, tehostettu ja erityinen tuki, tukitoimet aloitetaan välittömästi Terveystarkastuksissa saadun tiedon hyödyntäminen Konsultointi ja ohjaustuki kotiin ja kouluun
Moniammatillinen arviointi ja suunnittelu Lapsen tarpeiden mukaan koottu moniammatillinen ryhmä.	Yksilökohtainen oppilas-huoltotyö: Koulun oppilashuoltopalvelut Sosiaalihuolto: sosiaalihuoltolain mukaiset sosiaalipalvelut, vammaispalvelut, lastensuojelu, kehitysvammahuollon palvelut	Sovitaan tarpeen mukaan erityistyöntekijöiden tutkimuksesta/ohjauksesta

	Perheneuvolassa voidaan tehdä psykologin tutkimuksia, vanhemmuuden arviointia ja perhetutkimuksia.	
Perustason tutkimukset	Kouluterveydenhoitajan ja lääkärin arviot ja tutkimukset Psykologin tutkimukset, kuraattorin selvitykset ja tuki	Koulun tukitoimisuunnitelma
Erikoissairaanhoidon konsultointi ja lähetteet	Lääkäri tekee lähetteen erikoissairaanhoidon hoidonporrastuksen mukaisesti joko lastenpsykiatrialle tai lasten ja nuorten neurologialle. Lastenpsykiatria: <i>Konsultaatio-, terapia-, kuntoutustiimin</i> - psykologin puhelinaika to klo 12-13 ja ko. terapia-asioissa ma klo 12-13, - puhelut toimistosihteerin (p: 03 819 2825) kautta. Lasten ja nuorten neurologia: - mahdollisuus konsultoida puhelimitse/sihteerin (p: 044 719 5711).	
Erikoissairaanhoidon tehtävät	Tutkimusten täydentäminen ja erotusdiagnostiikka, vaikeasteisten häiriöiden diagnostiikka, sekä kuntoutuksen suunnittelu ja hoidon porrastuksen mukainen seuranta, lääkehoidon aloitus, verkostoyhteistyö	Kuntoutusohjaus, ryhmät, lääkehoito, tukikäynnit, terapiat erikoissairaanhoidon tarvitseville lapsille, verkostopalaverit tutkimuksen aikana/jälkeen
Jatkohoito perustasolla	Kuntoutussuunnitelman mukaiset tukitoimet kotona ja koulussa.	Verkostopalaveri siirtovaiheessa erikoissairaanhoidosta perustasolle ja tarvittaessa Perheneuvolaan.
Tiedonsiirto nivelvaiheessa	Tarvittavan kolmiportaisen tuen tiedonsiirto yhteistyössä huoltajan ja erityistyöntekijöiden kanssa tuen järjestämiseksi	

2.3 Nuorisoikäiset (13-17 –vuotiaat)

Puberteetin käynnistyminen asettaa nuoren suurten kehityksellisten haasteiden äärelle. Nuoruusiän keskeisimmät psyykkisen kehityksen tehtävät ovat aikuistuvan ja uudella lailla seksuaaliseksi muuttuvan kehon haltuunotto, itsenäistyminen omista vanhemmista sekä ikätoverisuhteiden käyttö tässä kehityksessä. Neuropsykiatrinen häiriö voi hankaloittaa kaikkia näitä kehitystehtäviä.

Voimistuvien aggressiivisten ja seksuaalisten impulssien käsittely kaavamaisesti toimivassa mielessä voi olla vaikeaa ja johtaa kärjistyneisiin tilanteisiin tai psyykkisten oireiden ilmaantumiseen. Sosiaalinen kömpelyys ja vähäinen tarve hakeutua toisten ihmisten seuraan vaikeuttavat ikätoverisuhteiden kehittymistä, ja niitä nimenomaan tarvittaisiin irtiottoon vanhemmista. Nuoret, joilla on neuropsykiatrisia oireita, tarvitsevat usein ikäisiään enemmän aikuisen apua, tukea ja valvontaa, mikä myös voi hidastaa itsenäistymistä ja oman elämän hallintaan saamista.

Perheen ulkopuolinen aikuinen tukihenkilö tai esim. neuropsykiatrinen valmentaja voi auttaa siirtämään arjen sujumisen vastuuta osittain pois nuoren vanhemmilta ja siten tukea itsenäistymistä. Ryhmämuotoiset toiminnot edistävät sosiaalisia taitoja ja ikätovereihin liittymistä. Asumisharjoittelujaksot tai muunlainen itsenäisen asumisen tukeminen voi helpottaa kotoa irtautumista. Ammatinvalintaan liittyvässä oppilaanohjauksessa tulee realistisesti huomioida oppilaan erityispiirteitä ja rajoitteita, mielekkäimmän alan ja opiskelumuodon löytämiseksi.

Hoitopolun rakenne nuorisoikäiset 13-17 v	Toimenpiteet	Tukitoimet (hoito, kuntoutus, arjen tuki, vanhemmuuden/ perheen tuki)
Kotona, koulussa/ oppilaitoksessa ja vapaa- ajalla tehdyt havainnot	Kotona ja vapaa-ajalla tehdyt havainnot Opettajan havainnot oppimisesta ja koulunkäynnistä	Ennaltaehkäisevä työ Varhainen puuttuminen
Ensivaiheen arviointi ja tukitoimet	Opetus Yleinen, tehostettu, erityinen tuki, oppilashuoltolain mukaiset tehtävät Koulu/opiskelijaterveyden- huolto Asetuksen mukaiset terveystarkastukset Psykologi Konsultointi ja ohjaustuki Kuraattori Konsultointi ja ohjaustuki	Oppilaan/opiskelijan ja huoltajan osallisuus Tukitoimet ja säännöllinen seuranta
Moniammatillinen arviointi ja suunnittelu	Nuoren/perheen tarpeiden mukaisesti koottu moniammatillinen ryhmä. Tutkimuksesta/ohjauksesta sopiminen. Toimijoina mm. • Yksilökohtainen oppilashuoltotyö • Sosiaalihuolto • Terveystarkastus • Perheneuvola	

Perustason tutkimukset	<p>Koulu/opiskelijaterveydenhoitajan ja lääkärin arviot ja tutkimukset, oirekartoituskyselyt</p> <p>Psykologin tutkimukset ja tuki</p> <p>Kuraattorin selvitykset ja tuki</p>	<p>Suosituksukset</p> <p>Nuotti (13-18-vuotiaat Oivakunnissa asuvat/opiskelevat): Nuoruusiän kehityksen ja vanhemmuuden tuki</p> <p>Nuorisovastaanotto (13-18 – vuotiaat lahtelaiset/Lahdessa opiskelevat): Nuoruusiän kehityksen ja vanhemmuuden tuki</p> <p>Perheneuvola (13-18-vuotiaat ympäristökunnissa asuvat): Nuoruusiän kehityksen ja vanhemmuuden tuki</p>
Erikoissairaanhoidon konsultointi	<p>Nuorisopsykiatrian poliklinikan <i>erikoislääkäreiden konsultaatiopuhelin</i> (p: 044 719 5124).</p> <p><i>Kuntoutusohjaajan</i> puhelinaika ke klo 12-13 (p: 044 719 5293)</p> <p><i>Sihti-työryhmän</i> arvio nuoren psyykkisestä tilanteesta</p> <p>Lasten ja nuorten neurologia: Mahdollisuus konsultoida puhelimitse/sihteeri (p: 044 719 5711).</p>	
Erikoissairaanhoidon lähetteet	<p>Lääkärin lähete erikoissairaanhoidon joko nuorisopsykiatrian poliklinikalle tai lasten ja nuorten neurologian poliklinikalle</p> <p>Sihtiin lähetteet työntekijän puhelinsoiton perusteella</p> <p>Tarvittaessa konsultointi</p>	
Erikoissairaanhoidon tehtävät	<p>Tutkimusten täydentäminen ja erotusdiagnostiikka, vaikeasteisten häiriöiden diagnostiikka, lääkehoidon aloitus, verkostoyhteistyö</p>	<p>Nuorisopsykiatria: kuntoutusohjaus, toimintaterapia, lääkehoito, tukikäynnit, terapiat esh tarvitseville nuorille, verkostopalaverit</p>
Jatkohoito perustasolla	<p>Erikoissairaanhoidon antaa palautteen</p> <p>Nuoren/perheen, erikoissairaanhoidon ja perustason toimijan/ toimijoiden moniammatillinen yhteistyö ja sopiminen toimista jatkossa</p>	<p>Nuoren ja perheen ohjaus</p> <p>Perustason henkilöstölle annettava konsultointi</p> <p>Nuoren sitoutuminen tukitoimintaan</p> <p>Palveluohjaus ja verkostotyö</p>
Tiedonsiirto nuoren nivelvaiheissa	<p>Jatko-opintojen suunnittelu ja yhteistyö 2. asteen kanssa</p> <p>Nuorisotakuu</p>	<p>Siirtoneuvottelut, verkostoyhteistyö, kuntoutusohjaajan jalkautuva työ</p>

3. Kaikkia ikäryhmiä koskevat kuntouttavat ja kehitystä tukevat palvelut

Perheen ja vanhemmuuden tukeminen on olennainen osa kuntoutusta, sillä perheen vuorovaikutus ja arjen toiminnot vaikeuttavat lapsen itsesäätelyn kehittymiseen olennaisesti. Perheessä voi lapsen lisäksi myös vanhemmilla itsellään tai sisaruksilla olla joko neuropsykiatrisia oireita tai muita elämänhallintaa vaikeuttavia pulmia. Vanhemman/sisarusten ohjaaminen omiin palveluihin on tärkeää.

3.1 Kuntoutuksen ydinasiat

3.1.1 Alle kouluikäiset

Kuntoutuksen ydinasiat	Keskeiset toimijat	Huomioita
Kontakti- ja vuorovaikutus Aistisäätely, sensomotoriikka Itsesäätely	Vanhemmat ja päiväkodin aikuiset: vanhempien ja aikuisen kautta tapahtuva päiväkodin ja arjen käyttäytymishoito korostuu, rinnalla nivoutuneena yksilökuntoutukset erityisvaikeuksiin	Terapioiden nivominen arkeen, kuntoutusmenetelmien johdonmukainen käyttö lapsen arjessa Vanhempien ja perheen tukeminen ja ohjaus, esim. perheneuvola Vanhempien psykoedukaatio: sopeutuminen lapsen erityisvaikeuksiin

3.1.2 Alakouluikäiset

Kuntoutuksen ydinasiat	Keskeiset toimijat	Huomioita
Sosiaaliset taidot, ikätoverisuhteet, sisarussuhteet Ikätasoisien kehityksen tukeminen Itsestä huolehtiminen Oman toiminnan ohjaaminen (opiskelutaidot, päivittäiset toimet)	Koulun kolmiportainen tuki Sosiaaliset ryhmäkuntoutukset omassa ympäristössä (koulu) Kodin tuki kehitykseen Yksilölliset tukimuodot ja kuntoutukset (esim. neuropsykiatrisen valmentaja, neuropsykologinen kuntoutus)	Sosiaalisen kehityksen tukeminen Kodin ulkopuolella toiminta ja ihmissuhteet Vapaa-ajan ja harrastustoiminta Vanhempien ja perheen tuki esim. perheneuvola Nivelvaiheet: tiedon ja toimintatapojen siirtyminen lapsen mukana

3.1.3 Nuorisoikäiset

Kuntoutuksen ydinasiat	Keskeiset toimijat	Huomioita
Itsenäistymisen tukeminen Minäkuvan ja persoonallisuuden muodostuminen: Nuoren itsensä psykoedukaatio	Yksilölliset tukimuodot ja kuntoutukset (esim. neuropsykiatrinen valmentaja, neuropsykologinen kuntoutus) Nuorisotoimi (esim. erityisnuorisotyö), sosiaalitoimi	Irtaantuminen kodista ja perheestä Oma elämänpiiri, ystävyys-suhteet nuorisoporukassa Seksuaalisuus ja turvalliset seurustelusuhteet Päihdekasvatus Ammattiuraan suuntautuminen, erityisammattioppilaitokset

3.2 Ryhmäkuntoutukset

Neuropsykiatriset oireet näkyvät usein vahvasti ikäryhmässä toiminnassa ja tällöin taitoja on tarkoituksenmukaista myös harjoitella em. tilanteissa.

Sosiaalisten taitojen ryhmässä voidaan harjoitella esim. vuorottelua, keskustelutaitoja ja toisen huomioonottamista sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla. Esimerkiksi Malti-ryhmäkuntoutus (Paananen ym., 2012) on jäsenetty ohjelman tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen taitojen harjoitteluun. Tunteiden tunnistamista ja hallintaa (esim. aggressiot) voidaan harjoitella esimerkiksi Art -ryhmissä. Koululuokissa voidaan matalalla kynnyksellä hyödyntää tarjolla olevia tunnetaitomateriaaleja (esim. www.mll.fi).

Ryhmässä tapahtuva harjoittelu tarjoaa lapselle vertaistukea ja auttaa yleistämään taitojaan hänen arkiympäristöönsä. Ryhmätoiminta voi toteutua esim. koululla (ks. Malti-ryhmät), jolloin lapsen on sujuvampaa tutussa ympäristössä siirtää oppimiaan taitoja ryhmästä välitunti- ja luokkatilanteisiin.

Lasten/nuorten ryhmien rinnalla usein järjestetään vanhemmille harvemmin kokoontuva vanhempien ryhmä, joka tarjoaa paitsi vertaistukea vanhemmuuteen myös psykoedukaatiota ja konkreettisia neuvoja kodin arkeen

Perustasolla ryhmäkuntoutusta suositellaan siis järjestettäväksi esim. koulun toimesta tai koulun ja sosiaali- ja terveystoimen yhteistyönä. Ryhmäkuntoutuksia järjestäviä tahoja ovat lisäksi mm. perheneuvola, lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria sekä yksityisen sektorin palveluntuottajat.

3.3 Neuropsykiatrinen valmennus

Valmennus (coaching) on käytännönläheinen ja ratkaisukeskeinen tukimuoto, jolla pyritään vahvistamaan neuropsykiatrisista häiriöistä kärsivien lasten ja nuorten arjen hallintaa. Närhi ja Puustjärvi ovat julkaisseet ADHD-valmennusta koskevan Käypä Hoito –suosituksen (2011). Tieteellinen näyttö neuropsykiatrisen valmennuksen tehosta on toistaiseksi vielä varsin rajallista (esim. Prevatt and Yelland 2013; ks. myös Isomettä 2012).

3.4 Neuropsykologinen kuntoutus

Neuropsykologinen kuntoutus on koulutetun neuropsykologin toteuttamaa (ks. www.neuropsykologia.fi/neuropsykologia/koulututtautuminen neuropsykologiksi). Kuntoutusta voidaan toteuttaa yksilökuntoutuksena tai ryhmässä. Neuropsykiatrisissa häiriöissä harkintaan pohjautuen kouluikäisillä/nuoruusikäisillä neuropsykologista kuntoutusta voidaan suositella

- esim. opiskelustrategioiden omaksumiseen, toiminnanohjaamiseen ja tarkkaavuuden säätelyyn
- liitännäisten oppimisvaikeuksien lieventämiseen/kompensointikeinojen harjoitteluun (esim. lukivaikeus)
- autismin kirjon oireissa sosiaalisten taitojen tukeminen

Neuropsykologisessa kuntoutuksessa paneudutaan aina myös itsetunnon ja minäkuvan kehityksen tukemiseen sekä lapsen lähiympäristön (perhe, koulu) ohjaukseen. Suosituksen neuropsykologiseen kuntoutukseen voi tehdä neuropsykologi tai harkituissa tapauksissa esim. koulupsykologi, joka konsultoi kuntoutussuosituksesta yleensä neuropsykologia. Tällöin kuntoutuksen alkuun neuropsykologi yleensä syventää lapsen/nuoren tilannetta neuropsykologisessa tutkimuksessa. Kuntoutus voidaan suositella järjestettäväksi ja kustannettavaksi perusterveydenhuollon, erikoissairaanhoidon tai Kelan toimesta, riippuen pulmien luonteesta ja vaikeusasteesta. Kela kustantaa neuropsykologista kuntoutusta vaativana lääkinnällisenä kuntoutuksena tai harkinnanvaraisena kuntoutuksena yli 16v täyttäneille (www.kela.fi).

3.5 Sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut

Uuden sosiaalihuoltolain lähtökohtana on, että lapsen ja perheen tuen ja palvelujen tarpeeseen vastataan ehkäisevillä palveluilla, jolloin lastensuojelun asiakkuutta ei tarvita.

Kunnat järjestävät sosiaalihuollon palveluista ohjausta ja neuvontaa. Kunnan on järjestettävä sosiaalipalveluja mm. jokapäiväisestä elämästä selviytymiseen, asumiseen liittyvään tuen tarpeeseen, taloudellisen tuen tarpeeseen, lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin tukemiseksi sekä muuhun fyysiseen, psyykkiseen, sosiaaliseen tai kognitiiviseen toimintakykyyn liittyvään tuen tarpeeseen sekä tuen tarpeessa olevien henkilöiden omaisten ja läheisten tukemiseksi.

Edellä mainittu tarvemäärittely ohjaa asiakaslähtöiseen työskentelyyn ja antaa eri osapuolille konkreettisen lähtökohdan palvelujen tarpeen arvioimiselle. Sosiaalihuollossa asia tulee vireille hakemuksesta tai yhteydenotosta. Sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi aloitetaan palvelutarpeen arviointi, jonka perusteella voidaan todeta yhden tai useamman sosiaalihuollon palvelun tarve tai että asiakkaalla ei ole sosiaalihuollon tarvetta. Palvelutarpeen arvioinnista tehdään yhteenveto asiakkaan tilanteesta ja sosiaalipalvelujen sekä erityisen tuen tarpeesta. Sosiaalihuoltolain mukaisia palveluja ovat mm. lapsiperheiden kotipalvelu, tukihenkilö- ja tukiperhepalvelut, perhetyö ja kasvatus- ja perheneuvonta.

3.5.1 Perhetyö

Perhetyötä annetaan sosiaalihuoltolain mukaisen määritellyn, erityistä tukea tarvitsevan lapsen tai nuoren terveyden ja kehityksen turvaamiseksi. Perhetyö liittyy vanhemmuuden tukemiseen, lasten hoidon ja kasvatuksen ohjaamiseen, kodin arjen ja arkirutiinien hallintaan, perheen toimintakyvyn vahvistamiseen uusissa tilanteissa, perheen vuorovaikutustaitojen tukemiseen ja sosiaalisten verkostojen laajentamiseen tai syrjäytymisen ehkäisyyn.

3.5.2 Päijät-Hämeen perheneuvola

(kaikki kunnat 0-18 v paitsi Lahti 0-13 v)

Sisältöjä:

- 1) tunteiden käsittely, tunteiden tunnistaminen ja ilmaiseminen, sosiaaliset taidot, itsesääätely, rutiinit, harrastuksiin ja kaverisuhteisiin motivoiminen, minäkuva, itsetunto,
- 2) ikätasoiseen kehityksen näkökulma
- 3) varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen, vanhemmuuteen kasvaminen
- 4) vanhemman ja lapsen/nuoren vuorovaikutus, yhteisesti jaettuihin hetket, toistensa kuuleminen, kohtaaminen ja huomioiminen perheen kokonaisuudessa
- 5) vanhemman arjen hallinta, rytmit, vanhemmuuden haasteet ja ratkaisukeinot
- 6) vanhemman mentalisaatiokyky, tunnesääätelykyky, vanhemman omat neuropsykiatriset oireet: vanhempien psykoedukaatio

Työmuotoja:

- 1) vanhemmuusohjaus ja neuvonta
- 2) vanhemmuusterapia
- 3) perheterapia
- 4) varhaislapsuuden vuorovaikutusterapia
- 5) psykologin yksilötapaamiset (yksilöterapia tai terapeuttiset tukikäynnit) lapselle/nuorelle
- 6) tuki eroperheiden tilanteissa
- 7) vertaisryhmän tuki esim. sosiaalisten taitojen ryhmä ja/ tai vanhempien ryhmä

Lähteet Päijät-Hämeen perheneuvolaan

Päijät-Hämeen perheneuvola tarjoaa lapsiperheille Sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaisia kasvatus- ja perheneuvonta-, Terveystieteidenhuoltolain (2010/1326) mukaisia puheterapia- sekä Avioliittolain (411/87) mukaisia perheasiainsovitteilupalveluja. Perheneuvola osallistuu myös käräjäoikeuden asiantuntija-avusteiseen sovitteluun.

Sosiaalihuoltolain 26 § ”Kasvatus- ja perheneuvontaa annetaan lapsen hyvinvoinnin, yksilöllisen kasvun ja myönteisen kehityksen edistämiseksi, vanhemmuuden tukemiseksi sekä lapsiperheiden suoriutumisen ja omien voimavarojen vahvistamiseksi. Kasvatus- ja perheneuvontaan sisältyy lasten kasvuun ja kehitykseen, perhe-elämään, ihmissuhteisiin ja sosiaalisiin taitoihin liittyvää arviointia, ohjausta, asiantuntijaneuvontaa ja muuta tukea. Kasvatus- ja perheneuvontaa toteutetaan monialaisesti sosiaalityön, psykologian ja lääketieteen sekä tarpeen mukaan muiden asiantuntijoiden kanssa”.

Perheneuvolan palvelut ovat Lahden kaupungin ja peruspalvelukeskusten Aavan ja Oivan sekä Heinolan kaupungin lapsiperheitä varten. Toimitilat sijaitsevat kauppakeskus Triossa, Aleksanterinkatu 18 A.

Toiminnan painopistealueita ovat lasten kehitys ja kasvu, perheen vuorovaikutussuhteet sekä vanhempien parisuhteeseen liittyvät asiat. Perheneuvola tarjoaa näihin liittyen ohjausta, neuvontaa, tutkimuksia ja hoitoja sekä tekee viranomaisyhteistyötä ja tarjoaa asiantuntija-apua.

Asiakkaaksi otettavien lapsiasiakkaiden yläikäraja lahtelaisille on 13 vuotta (yli 13-v palvelee Lahden nuorisovastaanotto) ja muille 18 vuotta. Perheneuvolassa on pikkulapsitiimi odottaville äideille ja alle 3 -vuotiaille lapsille.

Asiakkaaksi ilmoittautuminen

Ilmoittautuminen tapahtuu ensisijaisesti huoltajan yhteydenotolla puhelimitse ma – to klo 11 – 12. Ilmoittautumispuhelussa arvioidaan kiireellisyyttä ja ohjataan tarvittaessa myös muiden palvelujen piiriin. Ilmoittautumisen käsittely jatkuu palvelutarpeen arviolla. Palvelut ovat asiakkaalle maksuttomia eikä asiakkaaksi pääsemiseksi vaadita lähetettä.

Ilmoittautuminen voi tapahtua myös lähetteellä. Kasvatus- ja perheneuvontapalvelut eivät ole toistaiseksi hoitotakuun piirissä, mutta kiireellisyys arvioidaan sosiaalihuoltolain kriteerit huomioiden.

Lähetteestä tulee ilmetä seuraavat asiat:

1. Asiakkaan/potilaan henkilötiedot ja tarkat yhteystiedot puhelinnumeroineen
2. Lapsen huoltaja(t) tarkkoine yhteystietoineen (myös erillään asuvat) ja huoltajuuden määräitys (yhteishuolto, yksinhuolto ym.)
3. Syy perheneuvolaan lähettämiseen
4. Mitä huoltajan/hoitajien kanssa on asiasta sovittu
5. Tavoitteet/odotukset perheneuvolatyöskentelylle

3.5.3 Lapsiperheiden kotipalvelu

Lapsiperheiden kotipalvelu on sosiaalihuoltolain mukaista sosiaalipalvelua, jota on mahdollisuus saada palvelutarpeen arvioinnin perusteella vanhemmuuden tukemiseen ja arjessa jaksamiseen. Lapsiperheiden kotipalvelua voi saada määräaikaisena tai tilapäisenä, kertaluontoisena palveluna. Kotipalvelun maksut määräytyvät käyntikertojen, perheenjäsenten lukumäärän ja bruttotulojen perusteella. Tuloista tai elämäntilanteesta riippuen palvelu voi olla myös maksutonta.

3.6 Lastensuojelu

Lapsen lastensuojelun asiakkuus voi alkaa sosiaalihuoltolain mukaisen palvelutarpeen arvioinnin perusteella, kun arvioinnin yhteydessä on selvitetty lastensuojelun tarve. Perusteet lastensuojelun asiakkuuteen ovat aina yksilöllisiä: lastensuojelun asiakkuus tarvitaan, kun lapsen terveys tai kehitys vaarantuu joko lapsen oman toiminnan tai kasvuolosuhteiden takia JA peruspalvelujen kautta saatavat palvelut eivät riitä turvaamaan lapsen terveyttä ja kehitystä tai perhe ei halua ottaa vastaan välttämättömiä palveluja.

Lapsen lastensuojelun tuen tarve perustuu yleensä johonkin muuhun, neuropsykiatrisesta häiriöstä riippumattomaan seikkaan, joka on tärkeä tunnistaa lapsen hoidon ja kuntoutuksen aikana. Perhettä voivat kuormittaa lapsen häiriöiden lisäksi muut tekijät, joihin tarvitaan lastensuojelun tukitoimenpiteitä lapsen hoidon ja kuntoutuksen turvaamiseksi.

3.7 Vammaispalvelut

Neuropsykiatrisesti oireileva henkilö voi hakea sosiaalihuollosta palveluita. Sosiaalihuollon palveluja hakiessaan henkilölle tehdään palvelutarpeen arviointi ja tarvittaessa palvelusuunnitelma. Sosiaalihuollon palveluita voi saada esimerkiksi sosiaalihuoltolain, vammaispalvelulain ja/tai kehitysvammalain perusteella.

Sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut ovat peruspalveluita ja ne ovat ensisijaisia palveluita vammaispalvelulain ja kehitysvammalain mukaisiin palveluihin nähden. Vammaispalvelulain

mukaisissa palveluissa on usein kriteerinä vaikeavammaisuus. Kehitysvammahuollon palveluita järjestetään pääsääntöisesti kehitysvamma –diagnoosin saaneille henkilöille. Vaikeavammaisten ja kehitysvammaisten palveluina järjestetään muun muassa asumista ja päiväaikaista toimintaa.

3.8 Tukitoimet esi- ja perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa

Oppimisen ja koulunkäynnin tuki ja oppilashuolto muodostavat esi- ja perusopetuksessa kokonaisuuden. Oppimisen ja koulunkäynnin tuen kolme tasoa ovat yleinen, tehostettu ja erityinen tuki. Tukimuotoja ovat esim. joustavat opetusjärjestelyt, eriyttäminen, tukiopeutus, osa-aikainen erityisopetus, kokoaikainen erityisopetus, tulkitsemis- ja avustajapalvelut sekä erityiset apuvälineet. Opetuksen ja tuen järjestämisen lähtökohtana ovat sekä kunkin oppilaan että opetusryhmän vahvuudet ja oppimis - ja kehitystarpeet.

Yleinen tuki on ensimmäinen keino vastata tuen tarpeeseen. Tämä tarkoittaa yleensä yksittäisiä pedagogisia ratkaisuja sekä ohjaus- ja tukitoimia, joilla tilanteeseen vaikutetaan varhaisessa vaiheessa osana koulun arkea. Yleistä tukea annetaan heti tuen tarpeen ilmetessä, eikä tuen aloittaminen edellytä erityisiä tutkimuksia tai päätöksiä. Oppilaalle, joka tarvitsee oppimisessaan tai koulunkäynnissään säännöllistä tukea tai samanaikaisesti useita tukimuotoja, on pedagogiseen arvioon perustuen annettava **tehostettua tukea** hänelle tehdyn oppimissuunnitelman mukaisesti.

Erityistä tukea annetaan niille oppilaille, joiden kasvun, kehityksen tai oppimisen tavoitteiden saavuttaminen ei toteudu riittävästi muuten. Ennen erityistä tukea koskevan päätöksen tekemistä opetuksen järjestäjän on tehtävä oppilaasta pedagoginen selvitys. Oppilaalle annetaan erityistä tukea hänelle laaditun henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman (HOJKS) mukaisesti. Oppilaan tuen tarpeen arviointi ja tukitoimien suunnittelu toteutetaan yhteistyössä oppilaan, huoltajan ja oppilashuollon ammattihenkilöstön kanssa. Oppilaan tilannetta seurataan ja suunnitelmat tarkistetaan vähintään kerran lukuvuodessa.

Toisen asteen koulutuksessa opiskelijalla on mahdollisuus saada erityisopetusta. Oppilas- ja opiskelijahuollolla tarkoitetaan oppilaan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa oppilaitosyhteisössä (OHL 3 §).

Oppilas- ja opiskelijahuoltoa toteutetaan ensisijaisesti ennaltaehkäisevänä koko esiopetus- koulu- tai oppilaitosyhteisöä koskevana **yhteisöllisenä oppilas- ja opiskelijahuollona** (OHL 4 §). Oppilaalla tai opiskelijalla on tarvittaessa oikeus **myös yksilökohtaiseen oppilas- ja opiskelijahuoltoon** (OHL 5 §).

Yksilökohtaisella oppilas- ja opiskelijahuollolla tarkoitetaan oppilaalle annettavia koulu- ja opiskelijaterveydenhuollon palveluja, oppilas- ja opiskelijahuollon psykologi- ja kuraattoripalveluja sekä yksittäistä oppilasta koskevaa monialaista oppilas- ja opiskelijahuoltoa. Yksilökohtainen oppilas- ja opiskelijahuolto perustuu aina oppilaan, sekä tarpeen niin vaatiessa, huoltajan suostumukseen.

HYVÄ KOULUPÄIVÄ: laadukas perusopetus, kasvua ja kehitystä tukeva toimintakulttuuri, yhteisöllisyys, kodin ja koulun yhteistyö, turvallisuus				
LAKISÄÄTEISET PROSESSIT:	Pedagoginen arvio	Oppimis-suunnitelma	Pedagoginen selvitys <i>huoltajan kuuleminen</i>	Erityisen tuen päätös + HOJKS
YLEINEN TUKI Eriyttäminen Oppilaanohjaus Oppilashuollon tuki Tukiopetus Osa-aikainen erityisopetus Apuvälineet yms. Avustajapalvelut Ohjaus- ja tukipalvelut Ap + ip -toiminta		TEHOSTETTU TUKI Eriyttäminen Oppilaanohjaus Oppilashuollon tuki Tukiopetus Osa-aikainen erityisopetus Apuvälineet yms. Avustajapalvelut Ohjaus- ja tukipalvelut Ap + ip -toiminta		ERITYINEN TUKI Eriyttäminen Oppilaan ohjaus Oppilashuollon tuki Tukiopetus Osa-aikainen erityisopetus Kokoaikainen erityisopetus Apuvälineet yms. Avustajapalvelut Ohjaus- ja tukipalvelut Ap + ip -toiminta
TUEN JÄRJESTÄMINEN: joustavat ryhmittelyt , ryhmäkoko, samanaikaisopetus , tiimiopettajuus , tuki osana kerhotoimintaa sekä AP- ja IP -toimintaa, oman opinto-ohjelman mukainen eteneminen, yksilöllistäminen				

3.9 Sopeutumisvalmennus

Sopeutumisvalmennus tukee neuropsykiatrisen lapsen/nuoren ja hänen perheensä elämäntilannetta ja selviytymistä arjessa kunkin elämänvaiheen ja tarpeen mukaan. Perhe ja nuorten kursseilla annetaan tietoa neuropsykiatrisiin oireisiin ja arjen hallintaan liittyvistä tekijöistä ja tukikeinoista. Sopeutumisvalmennusta on sekä avo- että laitospalveluksena.

Sopeutumisvalmennusta järjestävät eri vammaisjärjestöt ja yksityiset palveluntuottajat. Maksusitoumuksen sopeutumisvalmennuskursseille myöntää Kela vaativana lääkinnällisenä tai harkinnanvaraisena kuntoutuksena, kunnan sosiaali- ja terveydenhuolto maksusitoumuksella tai vammaispalvelulainmukaisena harkinnanvaraisena palveluna.

3.10 Kuntoutusohjaus

Kuntoutusohjaus erikoissairaanhoidon toimesta tukee, neuvoo ja ohjaa lasta/nuorta ja hänen lähiyhteisöään neuropsykiatrisen pulmien huomioimisessa arjessa sekä tiedottaa perheen tarvitsemista palveluista ja tukitoimista. Kuntoutusohjauksella koordinoidaan lapsen/nuoren saamia palveluja ja tuetaan kuntoutuksen etenemistä ja kuntoutuksellisten asioiden huomioimista lapsen/nuoren elinympäristössä.

3.11 Etevan palvelut

Etevan tarjoamat palvelut voivat kohdentua asiakkaaseen, hänen perheellensä tai muille asiakkaan lähiverkostoille. Palvelua toteuttavat Etevan asiantuntijat ja/tai kehitysvammapsykiatrian yksiköt. Etevan palveluista löytyy valmiita tuotekokonaisuuksia, mutta niistä voidaan myös koota yksilöllisesti asiakkaalle ja hänen ympäristölleen sopiva kokonaisuus.

Lahden kehitysvammapsykiatrisessa yksikössä jaksot toteutetaan nelipaikkaisessa lasten ja nuorten talossa. Jaksot voivat olla noin kuuden viikon pituisia intensiivijaksoja, pidempikestoisia kuntoutusjaksoja tai liikkuvia kehitysvammapsykiatrian palveluja. Jaksot toteutetaan aina monialaisina lähiohjaajien ja muiden asiantuntijoiden yhteistyönä.

Jaksojen lisäksi terapeuttien, psykologin ja ohjaajien palveluja voidaan toteuttaa myös asiakkaan kotona ja muissa ympäristöissä. Tämäntyyppiset palvelut ovat luonteeltaan ohjaavia sekä palvelutuotteesta riippuen yleensä monialaisia ja useamman kuukauden mittaisia prosesseja. Palvelu suunnitellaan aina asiakkaan ja perheen/lähi-ihmisten tarpeiden mukaan.

Lähetteen ohjaaminen Etevaan:

Palvelupyynnö (https://portti.eteva.fi/palvelupyynnto) ohjataan Etevaan, kun neuropsykiatriset /käyttösoireet merkittävästi lisääntyvät lapsella/nuorella, jolla on jo todettu älyllinen kehitysvamma tai muu neuropsykiatrinen vaikea-asteinen ongelma

3.12 Järjestöt ja yhdistykset

Vammaisjärjestöt ja paikalliset yhdistykset edistävät oman toimialueen piiriin kuuluvien jäseniensä yhdenvertaisuutta ja toimivat jäseniensä edunvalvojina. Järjestöt/yhdistykset järjestävät mm vertaistukiryhmiä ja erilaisia tapahtumia jäsenistölleen. Ne julkaiset oman aihepiiriinsä ja diagnoosiryhmäänsä kuuluvaa materiaalia, tiedotteita ja järjestävät koulutusta. Ne järjestävät sopeutumisvalmennusta sekä erilaista leiri- ja loma/vapaa-ajan toimintaa.

4. ERIKOISSAIRAANHOITO

4.1 Erikoissairaanhoidon tehtävät

- konsultaatioavun antaminen perustasolle
- tutkimusten täydentäminen ja erotusdiagnostiikka
- vaikea-asteisten häiriöiden diagnostiikka, hoidon ja kuntoutuksen suunnittelu ja porrastuksen mukainen hoidon toteutus
- lääkehoidon aloittaminen
- verkostoyhteistyö lapsen ja nuoren asioissa mukana olevien tahojen kanssa, kuntoutus-suunnitelman jalkauttaminen

4.2 Aiheet erikoissairaanhoidon lähettämiseen

- 1) Erikoissairaanhoidon ohjataan ne lapset/nuoret, joiden ongelmien tutkiminen ja hoito edellyttää erityisosaamista, esimerkiksi jos

- ongelmaa ei ole tehdyistä toimenpiteistä huolimatta saatu kohtuullisesti hallintaan
- hoidon suunnittelu ei onnistu perusterveydenhuollossa
- ongelman vaikea-asteisuuden tai moninaisuuden vuoksi (tarvitaan usean erikoisalan yhteistyötä)
- lapsen/nuoren arvioidaan hyötyvän lääkityksestä eikä perusterveyshuollossa ole mahdollisuutta sitä aloittaa

2) Lähette ohjataan lastenpsykiatrian pkl:lle (alle 13-vuotiaat) tai nuorisopsykiatrian pkl:lle (13 vuotta täyttäneet)

- kun neuropsykiatriseen oirekuvaan liittyy merkittäviä tai vaikeutuvia tunne-elämän oireita,
- merkittäviä käytösoireita,
- merkittäviä sosiaalisen vuorovaikutuksen ongelmia

3) Lähette ohjataan lasten ja nuorten neurologialle, kun neuropsykiatriseen oirekuvaan liittyy

- epäily laaja-alaisesta kehitysviiveestä tai oppimisen vaikeudesta, kontaktihäiriöstä tai älyllisestä kehitysvammaisuudesta,
- neurologisia lisäoireita ("hard signs" esim. kouristelutaipumusta, poissaolo-kohtauksia, puolioireita, taitojen taantumista) tai epäillään spesifistä oireyhtymää,
- oireet painottuvat tarkkaavuuteen ja keskittymiseen aiheuttaen merkittävää haittaa oppimissuorituksiin ja halutaan lääkearviota
- oireiden epäillään liittyvän sekundaarisina puheen ja kielenkehityksen erityisvaikeuteen ja/tai oppimisvaikeuteen ja/tai luki-vaikeuteen

EPÄVARMOISSA TILANTEISSA KANNATTAA KONSULTOIDA PUHELIMITSE KO. ERIKOISALAN LÄÄKÄRIÄ, PSYKOLOGIA TAI MUUTA ERITYISTYÖNTEKIJÄÄ.

4.4 Lähetteen rakenne

1) Lähettämisen syy

2) Esitiedot

- Lapsen/nuoren äidin nimi ja yhteystiedot
- Lapsen/nuoren isän nimi ja yhteystiedot
- Huoltajuus: Yhteishuoltajuus / Yksinhuoltajuus - äiti/isä
- Missä lapsi/nuori asuu?
- Mahdollisen sijaiskodin nimi, yhteyshenkilö ja puhelinnumero
- Läheisverkoston tuki
- Koulu/päiväkoti
- Onko sosiaalitoimi lapsen/nuoren asioissa mukana? Kyllä/Ei
- Perheelle tarjotut ja perheen käyttämät sosiaalitoimen tukitoimet
- Sosiaalitoimen toimipiste, työntekijän nimi ja puhelinnumero
- Huoltaja/huoltajat tietoisia lähetteestä? Kyllä/Ei
- Perustason yhdyshenkilön nimi, toimipiste ja puhelin
- Perhetilanne
- Traumaattiset tapahtumat lapsen/nuoren ja perheen elämässä
- Varhaisenvaiheen kehitys
- Lapsen/nuoren psyykkinen tilanne aikaisemmin
- Somaattiset sairaudet (kasvukäyrät liitteeksi)
- Muut merkittävät taustatiedot

- Päivähoidon/koulun ja erityistyöntekijöiden arviot liitteinä lähetteen mukana sekä siihenastiset hoito- ja kuntoutustoimenpiteet kirjattuina
 - **Lasten ja nuorten neurologia:** anamneesiin lisäys neurologinen historia
- 3) Tutkimukset ja annettu hoito (liitteenä yhteenvedot, mikäli eivät näy aluehaussa)
- Perustasolla toteutetut tukitoimet ja annettu hoito
 - Lapsen/nuoren somaattinen ja neurologinen status (lääkäri)
 - Psykologiset tutkimukset, terapiat, lääkitykset, sairauslomat, muuta? Kognitiivisen puolen tutkimukset tulee olla tehtynä. Psykologin arvio lapsen/nuoren psyykkisestä voinnista ja oireista sekä tutkimustarpeesta.
 - Mikäli lapsella/nuorella on todettu selkeitä toiminnallisia pulmia tai aistisäätelyn ongelmia, tulee toimintaterapiatutkimukset ohjelmoida toteutettavaksi perustasolla.
 - Onko työskentelyä perheneuvolassa? Perheneuvolan työntekijöiden nimet.
 - Muut tutkimus- ja hoitopaikat
- 4) Nykyinen *neuropsykiatrinen oireilu*, huoli
- Oireet, kesto, missä tilanteessa?
 - Lapsen/nuoren toimintakyky kotona, päiväkodissa/koulussa
 - LAPS- lomakkeen pistemäärä (lomakkeen kopio lähetteen liitteeksi, vain lastenpsykiatria)
 - Mikä on lapsen/nuoren näkemys omasta ongelmastaan?
 - Mikä on perheen näkemys omasta ongelmastaan?
 - Mikä on kysymyksenasettelu erikoissairaanhoidon ja mitkä ovat lähettävän tahon tavoitteet/odotukset

5. TYÖRYHMÄN KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Työryhmä näkee tärkeänä saada neuropsykiatrista osaamista ja valmentajakoulutusta julkisen sosiaali- ja terveydenhuollon sekä kasvatus- ja opetustoimen henkilöstölle, jotka voisivat käyttää valmennuksen keinoja työssään ja siirtää arjen hallinnan taitoja lapsen/nuoren käytännön arkeen.

Neuropsykologisen kuntoutuksen tarvetta on Päijät-Hämeen alueella tällä hetkellä enemmän, kuin sitä pystytään tarjoamaan.

Ryhmämuotoisen kuntoutuksen mahdollisuuksia tulisi lisätä perustason palveluissa.

Lasten ja nuorten kuntoutustyöryhmissä tulisi jatkossa huomioida tarkemmin koulu- ja nuorisoiäisten tarpeet. Tällä hetkellä käytännöt vaihtelevat kunnittain.

Lapselle/nuorelle tulisi nimetä perustasolta työntekijä(t), joka seuraa kuntoutussuunnitelman toteutumista ja lapsen tilannetta. Sosiaalihuollon asiakkuudessa olevan lapsen tilanteesta sosiaalihuollon asiakassuunnitelman osalta vastaa omatyöntekijä, jonka vastuulla on koordinoida myös muuta lapsen tuen tarvetta.

Etevan palveluihin ohjaamisen ja maksusitoumusten antamisen käytäntöjä tulisi selventää.

Kehitetään edelleen moniammatillista yhteistyötä peruspalvelujen ja erikoissairaanhoidon välillä.

6. SUUNNITELMA PÄIVITYKSESTÄ

Lahden kaupungin Lasten ja nuorten ja lapsiperheiden palveluverkoston osaamisen kehittäminen – nepsyhanke käynnistyi elokuussa 2015. Hankkeen kuvaus tehdään myös www-sivuille, joille tehdään linkki Päijät-Hämeen lasten ja nuorten nepsy-hoitoketjukurvaukseen.

HUOM!! KUKA PÄIVITTÄÄ? KUINKA USEIN PÄIVITYS TEHDÄÄN??

LINKIT JA LÄHDEVIITTEET

Närhi V, Puustjärvi A. ADHD-valmennus. Käypä Hoito –suositus (julkaistu 24.11.2011).
<http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suosituksset/suositus?id=nix01018>

Prevatt F, Yelland S. An Empirical Evaluation of ADHD Coaching in College Students. *J Atten Disord*. 2013 Mar 18. [Epub ahead of print]

Isomettä J. ”Parasta oli, että työntekijä vaivautui tulemaan meille asti, monta kertaa.” Kokemuksia ratkaisukeskeisestä neuropsykiatrisesta valmennuksesta. 2012. Opinnäytetyö, Tampereen ammattikorkeakoulu.

Moilanen I, Mattila ML, Loukusa S, Kielinen M. Autismikirjon häiriöt lapsilla ja nuorilla. *Duodecim* 2012;128:1453-62.

Koskentausta T., Sauna-aho O., Varkila-Saukkola L. Autististen lasten ja nuorten hoito ja kuntoutus. *Duodecim* 2013; 68, 587-593.

Paananen M., Heinonen J., Knoll J., Leppänen U. & Närhi V. Malti – tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen ryhmäkuntoutus. NMI Kummi 8 Arviointi-, opetus- ja kuntoutusmateriaaleja. 2011, Jyväskylä.

Päijät-Hämeen alueen potilasyhdistyksiä:

ADHD-liitto www.adhd-liitto.fi

Lahden seudun ADHD-yhdistys lahtiadhd@gmail.com

Autismi- ja Aspergerliitto www.autismiliitto.fi

Päijät-Hämeen Autismi- ja Asperger Ry www.autas.fi

Aivoliitto /Kielellinen erityisvaikeus www.aivoliitto.fi

Lahden seudun kielelliset kuntoutujat KieKu Ry www.dysfasia.org

Suomen Tourette – ja OCD-yhdisyts www.tourette.fi

Nepsy materiaalia (esim. visuaalisia apukeinoja):

www.tampere.fi/heptunus

www.papunet.fi

3.11.2015_versio 1.0

Koostaneet: Psykologi Tiina Hyytiäinen ja neuropsykologian erikoispsykologi Anu Kujala

Vinkkejä tukitoimien suunnitteluun kotona ja päiväkodissa/koulussa

Alle kouluikäiset

**Aikuisen malli ja läheltä ohjaaminen tärkeää!
Huomaa hyvä lapsessa - onnistumisten vahvistaminen!**

www.adhd-liitto.fi

www.autismiliitto.fi

Arki toimimaan – vinkkejä lapsen myönteiseen tukemiseen. ADHD-liitto ry. **Virhe. Hyperlinkin viittaus ei kelpaa.** sivustoilta

Lapsen vireystilan säätelyn opas - <https://www.theseus.fi/handle/10024/59618>

www.tampere.fi/neptunus - Toimiva arki visuaalisin keinoin –opas ja materiaalit

www.mll.fi/vanhempainnetti - materiaalia kotiin ja koko perheelle

www.papunet.net – kuvamateriaalipankki

<http://www.autismisaatio.fi/haastavakayttaytyminen/materiaalipankki/> - haastava käyttäytyminen, sosiaaliset taidot

<http://www.mielenterveysseura.fi/fi/julisteet-ja-kortit/tunnekortit-varhaiskasvatukseen>
Tunnekortit varhaiskasvatukseen (Suomen mielenterveysseura)

Varhis Opas pienten autististen lasten varhaiskuntoutukseen. Avellan A. & Lepistö T. V. 2008, Lastenlinnan sairaala, Helsinki

Sosiaaliset kuvatarinat. Heikura-Pulkkinen & Kujanpää, V. 2006. Haukarannan koulu, Jyväskylä

Kummi 13. Konsultaatiomalli päiväkoteihin – jäsentynyttä tukea levottomille lapsille. Peitso, S. & Närhi, V. 2015. Niilo Mäki Instituutti, Eura.

Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. NMI. Tuija Aro ja Marja-Leena Laakso (toim.)

Päivittäiset toimet

- päivärytmi ja arjen jäsentäminen sekä ennakoitavuus (päiväjärjestys kuvien avulla)
www.tampere.fi/neptunus Toimiva arki visuaalisin keinoin –opas, www.papunet.fi
- ajan hallinta: kalenteri, päivä- ja viikko-ohjelmat (www.mll.fi/vanhempainnetti/tyokalut ja www.papunet.net/materiaalia)

Tarkkaavuuden ylläpito ja aktiivisuus

- ympäristön muokkaaminen: häiriötekijöiden vähentäminen ja ennakoiminen
- lapsen auttaminen sietämään häiriötekijöitä (esim. vireydensäätelyn apuvälineet kuten kuulosuojaimet)

- motorisen levottomuuden ja yliaktiivisuuden huomioiminen: sallittu liikkuminen, apuvälineet paikallaan pysymiseen ja rauhoittumiseen (dynair, painotuotteet, näpeltelylelut jne.)
- aktiivisuuden purkaminen sallitusti (jumppatuokiot ym.), rauhoittumiskeinot (esim. ”rauhottumispesä”)

Oman toiminnan ohjaaminen ja itsesäätely

- välitön palaute käyttäytymisestä sekä toivotun toiminnan vahvistaminen välittömällä positiivisella palautteella, negatiivisen huomiottajättö aina kuin mahdollista
- visuaalinen tuki (kuvat, pikapiirtäminen ym.) ks. www.tampere.fi/neptunus Toimiva arki visuaalisin keinoin -opas
- ohjeiden paloitteelu, lyhentäminen ja kääntäminen positiivisiksi käskyiksi esim. ”kävele” ei ”älä juokse”
- tunteiden purkaminen sallitulla tavalla

Sosiaaliset ja leikkitaidot

- aikuisen tuki, mallintaminen ja ohjaus vastavuoroisuuteen
- toisen lapsen kanssa ensin kaksin ja/tai pienessä ryhmässä harjoittelu
- kuvallinen ohjaus leikin valinnasta ja kulusta (leikinvalinta-työkalut, leikkikartat)
- leikin aloittaminen, jatkaminen ja loppuun saattaminen aikuisen tuella
- leikin laajentaminen ja rikastaminen
- kuvalliset ohjeet sosiaalisista säännöistä www.tampere.fi/neptunus
- vuorovaikutusleikit pienillä lapsilla (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyomenetelmat-ja-valineet/tyovalineet/vuorovaikutusleikki>), esikoulua lähestyvillä lautapelit (oman vuoron odottaminen ym.)
- tunnekuvien ja –korttien hyödyntäminen tunteiden sanoittamisen opettelussa
- kuvien käyttö ja pikapiirtäminen sosiaalisissa tilanteissa, esim. ristiriitatilanteiden jälkeen, vaihtoehtoiset toimintatavat kuvina

Kouluikäiset

**Aikuisen läsnäolo ja läheltä ohjaaminen tärkeää:
tee yhdessä opettaen lasta toimimaan itse!
Huomaa hyvä koululaisessa - onnistumisten vahvistaminen!**

www.adhd-liitto.fi

www.autismiliitto.fi

Arki toimimaan – vinkkejä lapsen myönteiseen tukemiseen. ADHD-liitto ry. **Virhe. Hyperlinkin viittaus ei kelpaa.** sivustoilta tilattavissa

Lapsen vireystilan säätelyn opas - <https://www.theseus.fi/handle/10024/59618>

www.tampere.fi/neptunus - Toimiva arki visuaalisin keinoin –opas ja materiaalit

www.mll.fi/vanhempainnetti - materiaalia kotiin ja kouluun

www.papunet.net – kuvamateriaalipankki

www.nmi.fi – oppimisvaikeudet ja tarkkaavuus, www.lukimat.fi – oppimisleikit

<http://www.autismisaatio.fi/haastavakayttaytyminen/materiaalipankki/> - haastava käyttäytyminen, sosiaaliset taidot

<http://www.mielenterveysseura.fi/fi/julisteet-ja-kortit/tunne-ja-kaveritaitokortit>
Tunne- ja kaveritaitokortit alaikäisille (Suomen mielenterveysseura)

http://www.edu.fi/tunteesta_tunteeseen Tunteesta tunteeseen -materiaali (OPH)

Kummi 2. Tarkkaavaisuushäiriöinen oppilas koululuokassa. Aro, T. & Närhi, V. 2003. Niilo Mäki Instituutti, Jyväskylä.

Kummi 8. Maltti Tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen ryhmäkuntoutus. Paananen, M., Heinonen, J., Knoll, J., Leppänen, U., & Närhi, V. 2012. Niilo Mäki Instituutti, Jyväskylä.

Sosiaaliset tarinat ja sarjakuvitettu keskustelu. Anderson, V 2000. Haukkarannan koulu, Jyväskylä

Kallen kuplat. Sosiaalisia kuvatarinoita. Kalliomäki & Korhonen, V. 2012. Mikaelin koulu, Mikkeli

Aspergerin oireyhtymä lapsudesta aikuisuuteen. Attwood, V. 2013. Kehitysvammaliitto, Helsinki

Päivittäiset toimet

- päivärytmi ja arjen jäsentäminen sekä ennakoitavuus (päivä/toimintajärjestys kuvien ja/tai listojen avulla) www.tampere.fi/neptunus
- unirytm, media-aika
- ajan hallinta: kalenteri, päivä- ja viikko-ohjelmat (www.mll.fi/vanhempainnetti/tyokalut ja www.papunet.net/materiaalia), ajan kulumisen havainnollistaminen konkreettisesti
- muistituet: listat, läksyvihot, muistuttimet (kännykkä)

Tarkkaavuuden ylläpito ja aktiivisuus

- ympäristön muokkaaminen: häiriötekijöiden vähentäminen ja ennakoiminen, istumapaikka luokassa
- auttaminen sietämään häiriötekijöitä (esim. vireydensäätelyn apuvälineet kuten kuulosuojaimet)
- motorisen levottomuuden ja yliaktiivisuuden huomioiminen: sallittu liikkuminen, apuvälineet paikallaan pysymiseen ja rauhoittumiseen (dynair, painotuotteet, näpeltelylelut jne.)
- aktiivisuuden purkaminen sallitusti (jumppatuokiot ym.), rauhoittumiskeinot (esim. ”rauhottumispesä”)

Oman toiminnan ohjaaminen ja itsesäätely

- visuaalinen tuki (kuvat, pikapiirtäminen ym.)
- ohjeet osissa ja kuvin/kirjoitettuna
- välitön palaute käyttäytymisestä sekä toivotun toiminnan vahvistaminen välittömällä positiivisella palautteella, negatiivisen huomiottajättö aina kuin mahdollista
- palkkiojärjestelmät www.tampere.fi/neptunus
- tunteiden säätely ja purkaminen sallitulla tavalla www.tampere.fi/neptunus ja www.mll.fi/vanhempainnetti/

Sosiaaliset ja kaveritaidot

- mallitetaan ja ennakoitaan sosiaalisia tilanteita ks. Arki toimimaan – vinkkejä lapsen myönteiseen tukemiseen. ADHD-liitto ry: Kaverisuhteet ja sosiaaliset tilanteet s. 41
- tunteiden sanoittaminen ja kuvittaminen

- sosiaaliset säännöt näkyviksi www.tampere.fi/neptunus
- pikapiirtäminen, sosiaaliset sarjakuvat ja –tarinat Haukkaranta

Nuoruuskäiset

**Itsenäistyminen, turvalliset rajat ja nuoren oma psykoedukaatio tärkeitä!
Huomaa hyvä nuoressa – onnistumisten vahvistaminen!**

www.adhd-liitto.fi

www.autismiliitto.fi

www.tampere.fi/neptunus - "[Kukaan ei koskaan kysynyt et mitä tukea mä tarviin](#)" ja [Meidän Nuorten Käsikirja](#) – nuoren oma psykoedukaatio

www.mll.fi/vanhempainnetti - materiaalia kotiin ja kouluun

<http://www.autismisaatio.fi/haastavakayttaytyminen/materiaalipankki/> - haastava käyttäytyminen, sosiaaliset taidot

Kummi 2. Tarkkaavaisuushäiriöinen oppilas koululuokassa. Aro, T. & Närhi, V. 2003. Niilo Mäki Instituutti, Jyväskylä.

Virta, M. ADHD opas

Sosiaaliset tarinat ja sarjakuvitettu keskustelu. Anderson, V. 2000. Haukkaranta koulu, Jyväskylä

Kallen kuplat. Sosiaalisia kuvatarinoita. Kalliomäki & Korhonen, V. 2012. Mikaelin koulu, Mikkeli

Aspergerin oireyhtymä lapsuudesta aikuisuuteen. Attwood, V. 2013 Kehitysvammaliitto, Helsinki

Erityinen polku tulevaisuuteen -hanke ADHD- ja Asperger -henkilöiden koulutus- ja urapoluista <http://www.otus.fi/index.php/tutkimus/kaikki-hankkeet/150-erityinen-polku-tulevaisuuteen>

Päivittäiset toimet

- päivärytmi ja arjen jäsentäminen sekä ennakoitavuus, unirytm, media-aika
- ajan hallinta: kalenteri, päivä- ja viikko-ohjelmat (www.mll.fi/vanhempainnetti/tyokalut, ajan kulumisen havainnollistaminen konkreettisesti
- muistituet: listat, läksyvihot, muistuttimet (kännykkä)

Tarkkaavuuden ylläpito ja aktiivisuus

- omien vireystilan tunnistaminen ja säätelykeinojen harjoittelu
- oman sisäisen levottomuuden hallintakeinot
- ympäristön huomioiminen: häiriötekijöiden vähentäminen (media)
- motorisen levottomuuden ja yliaktiivisuuden huomioiminen: sallittu liikkuminen, apuvälineet paikallaan pysymiseen ja rauhoittumiseen (näpeltelylelut jne.)
- aktiivisuuden purkaminen sallitusti ja tauotus

Itsestä huolehtiminen ja tunnesäätely

- visuaalinen tuki (muistukkeet, listat)
- tunteiden säätely ja purkaminen sallitulla tavalla www.tampere.fi/neptunus ja www.mll.fi/vanhempainnetti/

Sosiaaliset ja kaveritaidot

- sosiaaliset sarjakuvat, sääntöjen listaaminen